

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Boeken

Professionele werken

Bespreking van

Sigmund Freud (2006). *Werken*.
In elf delen en cd-rom, bezorgd door
W. Oranje. Amsterdam: Boom.
ISBN 978 90 8506 241 7, 7500 pp., € 999,95

MICHEL THYS

De publicatie van de lang verwachte en aangekondigde nieuwe Nederlandse vertaling van Freud kreeg van Uitgeverij Boom een uitstekende timing. Ze overspande in ons taalgebied het gehele internationale Freudjaar naar aanleiding van Freuds honderdvijftigste geboortjaar. Op 6 mei 2006, bij de opening van het Freudfestival, werd het eerste deel gepresenteerd en in december van hetzelfde jaar werden alle elf delen, samen zo'n vijfenzeventighonderd pagina's, met cd-rom, beschikbaar. Het resultaat is prachtig en lovenswaardig. Er is, met een relatief klein team, hard gewerkt aan deze *Werken*. Wat meteen in het oog springt, is de mooie vormgeving van René van der Vooren, wiens signatuur we onder meer herkennen van het *Tijdschrift voor Psychoanalyse* en de reeks *Vragen aan Freud* bij dezelfde uitgever. Zowel het omslag als het typografisch binnenwerk, beide van zijn hand, brengen ons meteen in goede vorm om de nieuwe Nederlandse Freud bij de leeslinten en de horens te vatten. Alleen spijtig van de wat smalle bindmarge, waardoor de lezer het boek, waarvan de globale vormgeving hem nochtans aanzet tot een respectvolle omgang, toch onbetamelijk moet openvouwen.

Werken is gebaseerd op de *Gesammelte Werke*, de *Studienausgabe* en de *Standard Edition*. De redactionele inleidingen en

notenapparaten zijn ontleend aan die van James Strachey uit de *Standard Edition* en zijn in deel 11 onder 'Addenda' bovendien aangevuld met reeds beschikbare nieuwe annotaties bij de *Revised Standard Edition* die het Londense Institute of Psycho-Analysis momenteel voorbereidt. In vergelijking met de stand van zaken in andere landen loopt *Werken* in verschillende opzichten voorop: de volledige opname van Freuds psychoanalytische geschriften in chronologische volgorde, de geüniformeerde vertaling, het kritische notenapparaat, de diverse registers en het lexicon. Wat de paratekstuele omkadering van zijn geschriften betreft, mag Freud hier niet klagen. Bovendien bevat de bijgevoegde cd-rom de digitale weergave van de volledige tekst, met een handig zoekstelsel bij de registers.¹ De Franse *Oeuvres complètes*, die in 1988 van start ging, is nog altijd niet compleet (zie Greven 2006b, p. 213-214) en zelfs in het Duits is er geen zo volledige en omkaderde uitgave.

In een aantal punten verschilt *Werken* van de vorige *Sigmund Freud Nederlandse Editie* (Boom, 1979-1993). *Werken* is met een honderddertigtal teksten uitgebreid. Deze vermeerdering betreft vooral belangrijke vroege werken uit de ontstaansperiode van de psychoanalyse in de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw, die opgenomen zijn in het extra dikke eerste deel. Ik noem enkele voorbeelden: *Observatie van een extreme hemianesthesie bij een hysterische man* uit 1886, het belangrijke *Ontwerp van een psychologie* uit 1895 en het mooie *Over de herinneringen* uit 1899. Ook latere teksten als bijvoorbeeld *Het vaststellen van strafbare feiten en de psychoanalyse* (1906), *Een verband tussen een symbool en een symptoom* (1916-17), *Over een reeks dromen van Descartes* (1929) of *De subtiliteit van een lapsus* (1935) zijn nu

opgenomen. Daarnaast worden de meeste delen afgesloten met een reeks «Korte stukken» die niet eerder in het Nederlands werden vertaald. Om er slechts enkele te noemen: *Over lezen en goede boeken* (1906), *Het hoofd van Medusa* (1922), *Dr. Reik en het vraagstuk van de kwakzalverij* (1926). Ook necrologieën (van bv. Tausk, Breuer, Ferenczi, Andreas-Salomé), brieven (aan bv. Frederik van Eeden), voorwoorden (bij werken van bv. Pfister, Eitingon, Aichhorn) en enkele recensies krijgen nu hun vertaling. Niet opgenomen zijn Freuds allervroegste fysiologische, medische en neurologische geschriften, evenals kranteninterviews, eigen vertalingen van andere auteurs en zijn omvangrijke en talrijke correspondenties. De karakterisering van *Werken* als «volledig» betreft dus Freuds *psychoanalytische* geschriften.

Het belangrijkste verschil met de *Nederlandse Editie* is natuurlijk de chronologische opbouw, waardoor de ontwikkelingen in Freuds denken nu beter te volgen zijn en teksten over uiteenlopende thema's elkaar nu terugvinden in hun gemeenschappelijke historische context. Zo staat *Een jeugdherinnering van Leonardo da Vinci* (1910) nu tussen *Over psychoanalyse — Vijf colleges* en *De toekomstkansen van de psychoanalytische therapie* uit datzelfde jaar en niet tussen *De schrijver en het fantaseren* (1908) en *Het motief van de drie kistjes* (1913). Deze chronologie ging verloren in de *Nederlandse Editie*, die de illusie schiep dat Freuds werk in thematische rubrieken is onder te verdelen. Die thematische onderverdeling is wel handig voor zover Boom zich met de *Nederlandse Editie* richt tot een breder lezerspubliek. De geïnteresseerde leek kan dan immers die delen kiezen die het meest aansluiten bij zijn belangstellingssfeer (zie Thys 1990, p. 24). Terwijl de *Nederlandse Editie*, binnen de geschiedenis van de Nederlandse Freuduitgaven, thuishoort in de fase van de «canonisatie» van Freud (na de fasen van «introductie» en «popularisering»), maakt *Werken* een begin met de fase van «historisering» (Greven

2006b, p. 192, 217). Terwijl de eerste te typen is als een publiekseditie, is de tweede een wetenschappelijke en professionele editie.

Dit laatste wordt nog in de verf gezet door de diverse registers, die het geheel promoveren tot een werkelijk hoogstaand professioneel instrumentarium. Alle tien de delen zijn voorzien van op dat deel toepasselijke bibliografieën en registers. Deel 11 bevat alle registers en aanverwanten met betrekking tot alle delen samen. Alleen al dit registerdeel is goed voor achthonderd pagina's. Ik overloop het kort. Na het voorwoord van de uitgever Elsbeth Greven² en de verantwoording van de bezorger Wilfred Oranje (zie verder) volgen een volledige inhoudstafel van *Werken* per deel, een alfabetisch gerangschikte inhoud van *Werken* en een chronologie van Freuds leven. Dan volgt een uitgebreid lexicon van de hand van Harry Stroeken (gebaseerd op zijn *Nieuw Psychoanalytisch Woordenboek*) met termen en namen uit de tijd dat Freud zijn werk ontwikkelde (dus bv. wel Klein maar geen Bion of Lacan, wel «klevrigheid» van de libido» maar geen «hechting»), met lijsten van de Duitse en Engelse termen en een bibliografie. Vervolgens veertig pagina's bibliografie van Freuds werken, een overzicht van al zijn briefwisselingen en een bibliografie van bijna vijftig pagina's van alle andere auteurs naar wie Freud in zijn werk verwijst.

De registers, in totaal een vierhonderdveertig pagina's, zijn een waar huzarenstuk van literatuurwetenschapper Walter Schönau en Eliane Schönau-Peterson (zie ook Schönau 2006): register van dromen, register van symbolen, het omvangrijke register van metaforen en vergelijkingen, register van zegswijzen, register van lapsussen, register van grappen, geestigheden, woordspelingen en dergelijke, het originele register van citaten en allusies, register van personen en het indrukwekkende register van zaken. Nooit eerder werd, dankzij deze registers, Freuds werk in het Nederlands in die mate ontsloten. Alleen al vanwege deze registers

betekent *Werken* een onmiskenbare aanwinst in de Nederlandse Freuduitgaven. Ook belangwekkend zijn de concordanties van de hand van Petra Kaas-Fontaine, die *Werken* internationaal ontsluiten ten aanzien van de *Gesammelte Werke*, de *Studienausgabe*, de *Standard Edition*, de *Sigmund Freud Nederlandse Editie* en de *Sigmund Freud Paperbackeditie* (Boom, 1998-2001). Vertrekkende vanuit elk van deze zes edities, kan men in de zes concordanties de plaats van de betreffende tekst in de vijf andere edities terugvinden. De reeds genoemde Addenda, met de nieuwste annotaties van Mark Solms, sluiten het registerdeel af.

De voordelen van het gecombineerd gebruik van verschillende registers onderzocht ik zelf toen ik in de ›Inhoud van *Werken*‹ in deel 11 merkte dat tussen 1905a (*Over psychotherapie*) en 1905c (*De grap en haar relatie met het onbewuste*) 1905b ontbrak. In de bibliografie ›Freuds werken‹ in deel 11 ging ik op zoek naar 1905b, waar stond: ›Nu onder 1890‹. Ik naar 1890a: *Psychische behandeling (behandeling van de ziel)*, met een verwijzing naar deel 1. In de redactionele inleiding bij deze tekst in deel 1 lees ik dan een toelichting over het misverstand waardoor dit artikel vroeger per abuis in 1905 was gesitueerd. De bezorger Wilfred Oranje, ook wel ›Freuds ambassadeur in het Nederlands‹ genoemd (De Groef 2006), is met het vertalen van Freud niet aan zijn proefstuk toe. In de *Nederlandse Editie* werkte hij vanaf 1983 mee aan dertien van de achtentwintig banden, waarvan hij er elf helemaal voor zijn rekening nam. Samen met Thomas Graftdijk was hij ten huize van Boom dus al de vaste Freudvertaler. Terwijl aan de *Nederlandse Editie* in totaal elf vertalers werkten, is er voor *Werken* gekozen voor één vertaler. Door alle bestaande vertalingen te herzien en te verbeteren, kon Oranje de gehele vertaling een uniform karakter bezorgen. Een kleine steekproef (waarbij de concordanties me meteen van pas komen) leert me dat de vele wijzigingen — zowel in de eigen

als in andermans vertalingen — aan woordgebruik, leestekens en zinsbouw Freud weer wat soepeler leesbaar maken en hem dichter brengen bij ons hedendaags taalgebruik, dat natuurlijk ook voortdurend evolueert. Voor zover ik daar — immers zonder grondig onderzoek — over kan oordelen, betreft de herziening echter overwegend kleine aanpassingen,³ wat doet vermoeden dat de uniformiteit ook in de *Nederlandse Editie* al best meeviel en niet alleen Oranje's verdienste is. In elk geval levert Oranje prachtig vertaalwerk, zeker dus ook in de voor het eerst in het Nederlands vertaalde stukken. Hij weet hierbij de vele stilistische registers van Freud te respecteren en opteerde daarom voor een zo letterlijk mogelijke weergave.

Werken situeren in de fase van historisering van Freuds geschriften betekent niet deze herleiden tot een historisch curiosum. Historisering is niet wegmoffelen in een ver verleden (en daardoor eveneens de waarde van het werk uit het oog verliezen), maar grondig en kritisch ontmaskeren als de fundamenteën van het psychoanalytisch denken als zodanig. Het belang van deze nieuwe vertaling gaat dan ook veel verder dan ›onderzoek naar de ontwikkelingsgang van concepten‹ (Schalkwijk 2007, p. 43) en ligt vooral in het levend houden van een gedachtegoed dat, samen met de latere theoretische en klinische uitbreiding die het mogelijk heeft gemaakt, ons dagelijks werk blijft schragen. Freuds geschriften kunnen, uiteraard naast die van andere auteurs, dan ook in geen enkele analytische opleiding ontbreken. Veel van wat Freud schreef mag aan glans van hedendaagsheid ingeboet hebben, hem lezen blijft een klinische, antropologische en culturele bron van inspiratie.

Deze nieuwe *Werken* zijn in alle opzichten een voltreffer. Ze zullen in ons taalgebied vriend en vijand de gelegenheid bieden Freud nog beter te leren kennen én hun beiden het excuus ontnemen van hem niet te hebben kunnen lezen. Elkeen kan nu de hele Freud zelf lezen in plaats van alleen,

ongehinderd door enige lectuur terzake, over hem, zoals Grunberg (2007) opmerkt, te lezen, te praten en te lachen. Als uw liefde voor de psychoanalyse een doortastende lectuur van deze *Werken* overleeft, zal ze minder blind zijn. Als uw haat tegen de psychoanalyse het even doortastend lezen van de *Werken* doorstaat, zal ze minder kwaadaardig zijn. Gelezen hebben brengt verantwoordelijkheid met zich mee, die een lichtzinnig oordelen niet goed verdraagt. Een publicatie als deze helpt Freud de onderbouwde kritiek te gunnen die *hij* verdient, niet de onbezonnen kritiek (loosheid) die *wij* om een of andere reden nodig hebben en koesteren. Laat me deze peritextuele bijdrage afronden met een citaat waarmee de bezorger zelf zijn verantwoording afsluit (deel 11, p. 12): «Elke vertaling, van welke tekst dan ook, vertoont de neiging sneller te verouderen dan een origineel geschreven tekst. Tegen dat onaangename verschijnsel kan een vertaler, redacteur of bezorger zich nauwelijks wapenen, maar met een gezonde dosis dienstbaarheid en nederigheid en veel gezwoeg en geploeter mag hij hopen dat het verouderingsproces enkele tientallen jaren wordt vertraagd. En met die vrome hoop zend ik Freuds *Werken*, een monument in de cultuur van ons avondsland, de wereld in.» Het is nu vooral aan de lezer om aan deze vertraging van de veroudering bij te dragen.

Noten

- 1 De cd-rom is niet afzonderlijk verkrijgbaar, enkel bibliotheken en andere instellingen kunnen bij de uitgever een licentie aanvragen.
- 2 Wie zich meer wil informeren over wat er zoal komt kijken bij het vertalen en uitgeven van Freud in het Nederlands: zie Greven (2006a en 2006b).
- 3 Een uitzondering hierop vormt de vertaling van het *Entwurf*, die in belangrijke mate afwijkt van de in 1992 elders gebrachte vertaling door de Vlaamse analytici Van de Vijver en Geerardyn. Zie Freud (1992).

Literatuur

- DE GROEF, J. (2006). Freuds ambassadeur in het Nederlands — Een vraaggesprek met Wilfred Oranje. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 12, 50-57.
- FREUD, S. (1992). *Ontwerp van een natuurwetenschappelijke psychologie*. Vertaling en inleiding G. Van de Vijver en F. Geerardyn. Gent: Idesca.
- GREVEN, E. (2006a). Freud uitgeven. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 12, 81-91.
- GREVEN, E. (2006b). *Freud uitgeven*. Amsterdam: Boom.
- GRUNBERG, A. (2007). De barbaren zijn wij. *NRC Handelsblad*, 30 maart 2007, p. 29.
- SCHALKWIJK, F. (2007). Freudjaar 2006: het feest is afgelopen. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 13, 40-51.
- SCHÖNAU, W. (2006). Freudregisters, Over het maken van. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 12, 37-49.
- THYS, M. (1990). Freud in het Nederlands. *Boekengids*, 68, 20-26.

Karl Abraham als beginner

Bespreking van

Claudia Frank, Ludger M. Hermanns & Helmut Hinz (2006). *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 52, Karl Abrahams Begriff der Traumaphilie in der heutigen Diskussion.
ISSN 0075-2363, 232 pp., € 52,—

ANNA BENTINCK

Het *Jahrbuch der Psychoanalyse* nummer 52 heeft als onderwerp «Karl Abrahams Begriff der Traumaphilie» en het is een interessant maar ook merkwaardig themanummer.

Interessant omdat er veel te weinig geschreven wordt over Karl Abraham (1877-1925), die een centrale plaats innam in de psychoanalytische wereld van het begin van de twintigste eeuw. Merkwaardig omdat het